Društvo Novo mesto

ISSN 1580-6669
Novo mesto, junij 2023
Leto XXII, št. 1

S knjigami utiramo srca in utiramo pot napredku

Letos obeležujemo 180 let rojstva novomeškega tiskarja in založnika Janeza Krajca, čigar bogato tiskarsko in osebno zapuščino hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

3

Saga o gradnji 3. razvojne osi se bo nadaljevala

DARS je vnovič pridobil gradbeno dovoljenje za gradnjo hitre ceste skozi Novo mesto, ki pa še ni pravnomočno zaradi tožbe civilne iniciative.

7

Sončno elektrarno na vsako slovensko streho?

Sončne elektrarne na strehah imajo opazen negativen vpliv na podobo mestnih jeder in kulturnih spomenikov.

8

IZZIV

Glasilo Društva Novo mesto

Izhaja polletno – 15. junija in 15. decembra

Uredil: Tomaž Golob
Lektorira: Nina Štampohar
Letna naročnina 5 evrov.

Člani dobivajo IZZIV brezplačno.
Priprava za tisk: Etna studio, Boštjan Grubar s.p.
Tisk: Tiskarna Jordan

Poštnina plačana pri pošti 8105 Novo mesto

Brv v Irči vasi, zgrajena po načrtih projektantov Marjana Pipenbaherja, Tomaža Weingerla, Aleša Filipiča, Blaža Budje, Roka Jereba, Nine Majoranc in Dušana Stuparja. Foto: Tomaž Golob, 2023.

Novo mesto je v investicijskem zagonu

Tomaž Golob

V Novem mestu se v zadnjih letih veliko dogaja na področju investicij, tako javnih kot zasebnih. Odprta so številna gradbišča, napovedujejo se nova. Od javnih je na prvem mestu treba omeniti izgradnjo dveh novih brvi, ki premoščata Krko v Irči vasi in pri bolnišničnem kompleksu. Le par korakov od nove brvi so postavljeni odri ob obeh gradičih, Mosteku in Kamnu, v katerih se izvaja energetska sanacija, dobila pa bosta tudi novo barvno podobo pročelij. Še najbolj pa se lahko veselimo celovite prenove stare interne, nekdanje moške bolnice, ki bo od zdaj sodobno opremljena negovalna bolnišnica s paliativnim oddelkom. Usmiljeni bratje iz Gradca so leta 1883 kupili gradič Mostek in v njem uredili bolnišnico. Ker se je kmalu pokazala potreba po dodatnih bolnišničnih posteljah in novih zdravstvenih programih, so leta 1898 k dvorcu prizidali enonadstropen objekt. Bolnišnico so po letu 1911 nadzidali še za dodatno nadstropje in ji dali današnjo podobo.

Končuje se več let trajajoča prenova hiše na Glavnem trgu 2. V nadstropjih bodo najemna stanovanja, pritličje pa je namenjeno javnemu programu, ki še ni določen. Pred časom ustanovljeni Javni stanovanjski sklad Mestne občine Novo mesto je že objavil razpis za dodeljevanje namenskih najemnih stanovanj mladim družinam z vsaj enim otrokom, in sicer šest stanovanj v velikosti od 54 m² do 98 m², nekaj stanovanj pa bo po naših informacijah namenjeno tudi zdravnikom novomeške bolnišnice, ki bodo prišli na delo v Novo mesto iz tujine. Od javnih investicij sta aktualni še gradnja nove tržnice na lokaciji obstoječe, za katero je Mestna občina Novo mesto končno pridobila gradbeno dovoljenje, in prostorsko zelo zahtevna umestitev nove podzemne garažne hiše na območju Prešernovega trga, medtem ko je časovni okvir prenove Narodnega doma še vedno negotov. Zasebne investicije pa so omejene predvsem na prenovo stavbnega fonda v večstanovanjske objekte. Tovrstne investicije se načrtujejo na lokaciji med Kastelčevo in Rozmanovo ulico ter v več stavbah na Glavnem trgu in Kandijski cesti, na večjo prenovo samostana pa se pripravljajo tudi pri frančiškanih. Žal v Društvu Novo mesto še vedno pogrešamo prenovo objektov za potrebe oskrbovanih stanovanj. V Novem mestu namreč ne živijo samo mladi, vedno več je tudi starejših.

BESEDA UREDNIKA

Tokratno številko društvenega glasila IZZIV izdajamo v nekoliko okrnjenem obsegu. V času krize tiskanih medijev, ko so številni zaradi slabše prodaje in izgube naročnikov prisiljeni omejiti obseg in naklado in se vedno bolj soočajo z neenakopravno konkurenco spletnih novičarskih portalov, je izdajanje glasila IZZIV z barvnim tiskom za naše društvo vsako leto večje stroškovno breme. Zaenkrat poskušamo vztrajati, saj objavljamo zelo dragocene prispevke z različnih družbenih področij, aktualne novice iz Novega mesta in društvena obvestila. Glasilo IZZIV je vpisano v razvid medijev na ministrstvu za kulturo, članki, objavljeni v glasilu, arhivske številke glasila so objavljene na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije (dLib.si), IZZIV pa je dostopen tudi na spletni strani Društva Novo mesto. Članki so obdelani v sistemu COBISS in so dragocen zapis o utripu Novega mesta.

Če želimo v društvu še naprej izdajati IZZIV in z njim izpolnjevati eno temeljnih poslanstev društva, torej zagotavljanje javnega interesa na področjih informiranja, osveščanja in izobraževanja društvenih članov in širšega bralstva, bomo morali že to jesen, torej na predvečer tridesete obletnice delovanja, zagristi v celovito prenovo našega glasila. Ne toliko koncepta in formata, kot v razširitev kroga piscev in bralcev ter zagotovitev dodatnih finančnih sredstev. Mestna občina Novo mesto nam v okviru vsakoletnega razpisa za nevladne organizacije, s katerim sofinancira tudi redno dejavnost društev, že leta namenja skromnih 800 EUR, kar ne zadostuje niti za eno številko glasila. Eno od rešitev vidimo v prijavi na javni projektni razpis ministrstva za kulturo za sofinanciranje programskih vsebin medijev v letu 2024, ki bo objavljen to jesen.

Društvo Novo mesto
Gubčeva ulica 11, 8000 Novo mesto
drustvo.novo.mesto@gmail.com
www.drustvo-novo-mesto.si
www.facebook.com/drustvonovomesto

Poročilo z zbora članov Društva Novo mesto:

Letošnji zbor članov je bil volilen

Tomaž Golob

Po daljšem premoru zaradi epidemije covida-19, ki je precej okrnila delovanje našega društva, je zbor članov 28. januarja letos razrešil stare in izvolil nove člane organov društva. Pred začetkom zbora so nas najprej sprejeli v novomeški knjižnici Mirana Jarca, kjer nam je Darja Peperko Golob, vodja Domoznanskega oddelka in Posebnih zbirk Boga Komelja, razkazala spominski sobi znanega slovenskega igralca Janeza Cesarja in dolgoletnega ravnatelja knjižnice Boga Komelja, nato pa nas popeljala še po razstavah v mestnem jedru, in sicer ulični o Severinu Šaliju, ki jo je knjižnica postavila na ploščadi nasproti njegove hiše na Rozmanovi ulici, ter o pesnici Marici Strnad Cizerl in Levstikovem Martinu Krpanu, ki so ju umestili v prazni izložbi na Rozmanovi ulici in Glavnem trgu.

Po topli malici v Gostišču na trgu smo se preselili v mansardno dvorano gostišča, kjer je potekal zbor članov. Zbor smo začeli z minuto molka, s katero smo se spomnili pokojnih članic in članov Društva Novo mesto, ki so nas zapustili od zadnjega zbora članov spomladi 2019:

Antona Škerlja, Marjana Moškona, Ivana Marinčka, Nike Klemenčič, Petra Novaka, Alberta Račečiča, Slavka Medleta, Lada Kocjana in Ljutomire Javornik, v letošnjem februarju pa se je od nas poslovila še Ana Kuhar.

V nadaljevanju je zbor članov sprejel manjše spremembe in dopolnitve društvenega statuta, ki se nanašajo na delovanja društva v času izrednih razmer, kot je bila epidemija novega koronavirusa, na sestavo upravnega in nadzornega odbora ter ukinitev disciplinske komisije.

Spremembe in dopolnitve statuta, ki je bil nazadnje spremenjen in dopolnjen leta 2016, se nanašajo na člene:

- 7. člen, ki opredeljuje nepridobitne dejavnosti društva, ostane nespremenjen;
- 15. člen: ker disciplinske komisije poslej ne bo več, se briše alineja »z izključitvijo zaradi kršenja pravil društva«;
- 16. člen: v navedbi organov društva se briše »disciplinska komisija«;
- 16. člen: doda se nov odstavek: »Zbori članov in seje kolektivnih organov društva se lahko v primeru izrednih razmer izvedejo tudi korespondenčno ob pomoči spletnih ali komunikacijskih omrežij ali dopisno. Korespondenčne zbore članov in seje se skliče in izvede ob smiselni uporabi pravil, ki veljajo za zbore članov in seje s fizičnim srečanjem članov v živo«;
- 26. člen: v prvem odstavku se spremeni številčna sestava upravnega odbora; od zdaj bo poleg predsednika še pet članov, do zdaj jih je bilo šest;
- 34. člen: smiselno se spremeni vsebina celotnega člena, saj bodo od zdaj v nadzornem odboru dva člana in nadomestni član, do zdaj so bili trije člani in nadomestni član;
- 38. in 39. člen, ki opredeljujeta delo disciplinske komisije, ki je v novem statutu ne bo več, se v celoti brišeta in nadaljujeta v poglavju o finančno-materialnem poslovanju društva.

Sledila sta razrešnica dotedanjih članov organov društva in imenovanje novih. Društvo bodo v novem štiriletnem mandatu vodili:

predsednik: **dr. Tomaž Golob**,

tajnica: **Saša Mikec**,

blagajničarka: **Slavka Štemberger**,

člani upravnega odbora:
Tina Cigler, Judita Podgornik Zaletelj, Mitja Simič,

nadzorni odbor:
Slobodan Novakovič, Luka Rems in **Marija Gregorčič Kožuh** kot nadomestna članica.

Zbor članov smo zaključili s predstavitvijo in sprejemom programa dela za leto 2023, ki se bo jeseni že spogledoval z jubilejem društva in praznovanjem 30. obletnice delovanja.

Mestna občina Novo mesto bo obudila upravni odbor

Tomaž Golob

Mestna občina Novo mesto in Društvo Novo mesto sta leta 2002 ustanovila Ustanovo za obnovo in oživitev Narodnega doma. Najvišji organ je upravni odbor, ki šteje sedem članov, in sicer po dva predstavnika ustanovitelja in trije predstavniki donatorjev. Namen ustanove je zbirati denarne in druge prispevke fizičnih in pravnih oseb, ki bi se namenili za obnovo in trajno oživitev Narodnega doma, in sicer z zagotovitvijo prostorskih in organizacijskih možnosti za delo in ustvarjanje. Ker je upravnemu odboru že pred leti potekel mandat in novi ni bil imenovan, se je Mestna občina Novo mesto odločila, da imenuje novega, ki bo preučil smiselnost nadaljnjega obstoja ustanove in možnosti smotrne porabe na računu ustanove zbranih sredstev. Mestna občina Novo mesto je v upravni odbor imenovala Sara Tomšič in Urbana Kramarja, podžupanjo in podžupana Mestne občine Novo mesto, Društvo Novo mesto bosta v odboru zastopala dr. Tomaž Golob, predsednik društva, in Mitja Simič, član upravnega odbora društva, medtem ko imena predstavnikov donatorjev še niso znana.

Letos je minilo 100 let od poimenovanja Trdinovega vrha

Tomaž Golob

Trdinov vrh ali po hrvaško Sveta Gera je s 1178 metri najvišji vrh Gorjancev. Prvotno se je tudi na slovenski strani Gorjancev imenoval po cerkvi sv. Jere, leta 1922 pa ga poimenovali po pisatelju Janezu Trdini. Uradno krstno slovesnost so izvedli leto pozneje, 15. avgusta 1923.

Ruševine cerkve sv. Jere so leta 2012 očistili, sanirali in pokrili s streho po načrtu arhitekta Boruta Simiča. Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Cerkev_sv._Jere,_Trdinov_vrh.

S knjigami odpiramo srca in utiramo pot napredku

Novomeški tiskar Janez Krajec je izjemno zaslužen za razvoj tiskarstva, založništva in časnikarstva v Novem mestu in na Dolenjskem ter sodi med najpomembnejše slovenske tiskarje 19. stoletja. O tem priča njegova bogata tiskarska, založniška in osebna zapuščina, hranjena v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto. V Krajčevi tiskarni je poleg njegovega najzahtevnejšega dela, ponatisa Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, nastalo ogromno knjižnih in neknjižnih publikacij, ki so našle svoje mesto v skoraj vsakem slovenskem domu. Bil je narodno zaveden in ugleden družbeni delavec v Novem mestu, knjigoljub in ohranjevalec kulturne dediščine na Dolenjskem.

Darja Peperko Golob

Življenje velikega mojstra

Rod Janeza (Ivana) Krajca izhaja iz Retij pri Velikih Laščah. Rodil se je 10. maja 1843 v Ljubljani materi Mariji in očetu Matiji, čevljarju, kot najmlajši od sedmih otrok. Izučil se je za črkostavca v ljubljanski tiskarni Rozalije Eger, leta 1870 prestopil v najuglednejšo tiskarno Jožefa Blaznika v Ljubljani in po smrti lastnika postal njen vodja, kar je bilo za devetindvajsetletnega tiskarja velika čast. Leta 1876 se je osamosvojil z nakupom tiskarne Vincenca Bobna v Novem mestu in se leto dni pozneje iz Ljubljane preselil v Novo mesto. Leta 1881 je kupil hišo na tedanji Ljubljanski cesti (današnji Rozmanovi ulici v Novem mestu), kjer je naslednje leto odprl tiskarno, knjigoveznico in knjigarno. Kmalu po nakupu tiskarne na Rozmanovi ulici si je v Novem mestu tudi ustvaril družino. S poroko z Novomeščanko Matildo Pollack je pridobil še hišo poleg kupljene ter obe stavbi preuredil za potrebe podjetja in družinskega stanovanja. V njunem zakonu sta se jima rodila dva sinova, Janko in Pavel, prvi profesor na novomeški gimnaziji in drugi zdravnik.

Bil je zelo podjeten in dokaj premožen mož, ki je v razburkanem obdobju druge polovice 19. stoletja na Slovenskem in v Evropi s svojim delovanjem, v katerega je vložil vse svoje znanje, široko razgledanost in pripadnost slovenskemu narodu, znatno prispeval k družbenemu in kulturnemu napredku, še zlasti na področju slovenskega narodnega prebujenja. Po zaprtju podjetja leta 1901 je postal ravnatelj Mestne hranilnice v Novem mestu. V zadnjem življenjskem obdobju je živel na Grmu v Novem mestu, kjer je 26. septembra 1921, v starosti 78 let, umrl. Pokopan je v družinski grobnici na pokopališču v Šmihelu.

Krajec je bil kar petindvajset let osrednja tiskarska osebnost na Slovenskem. V njegovi delavnici je nastalo, do zdaj znanih, 288 monografskih in serijskih publikacij ter številni drobni tiski. Njegova tiskarna je bila v tistem času ena najsodobnejših v Sloveniji, danes, ob močno napredni tiskarski tehnologiji, pa kar ne moremo verjeti, da so ohranjeni čudoviti tiskarski izdelki lahko nastali v tako skromni tiskarni v davnem 19. stoletju. Opremo na dražbi kupljene tiskarne Vincenca Bobna je Krajec močno izpopolnil in je obsegala dva tiskalna stroja, 220 kompletov različnih črk, 11 garnitur inicialk v latinici in šest v gotici, številne okraske, embleme in simbole. Tiskarna je zaposlovala pet delavcev, obratovala pa je deset ur na dan. Kot je razvidno iz ohranjene zapuščine, delovodnika in odpremne knjige, je Krajec dnevno beležil delo tiskarne in zapisoval vse stalne odjemalce, naslove knjig, brošur ali zvezkov z datumom odprave.

Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske

Njegov prvi, najzahtevnejši in največji založniški projekt, ki ga je začel še v Blaznikovi tiskarni v Ljubljani, dokončal pa v Novem mestu, je bil znameniti ponatis Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske (1877–1879). Zahtevno delo, ki v celoti obsega 3532 strani, 24 prilog in 528 ilustracij, je Krajec tiskal v posameznih snopičih po 48 strani. Na svoji izdaji tega temeljnega Valvasorjevega dela je Krajec podpisan kot knjigotiskar, litograf in založnik. Kot soizdajatelja sta navedena Vincenc Novak in Josip Pfeifer, ki pa Krajcu denarno nista pomagala. Podpirali sta ga sestri Fani in Marija, dokaj premožni obrtnici v Ljubljani. Krajec s tem zahtevnim ponatisom ni imel niti dobička niti izgube, imel pa je velik moralni uspeh. Za izjemen tiskarski in založniški podvig je na razstavi v Parizu leta 1878 prejel častno diplomo.

Krajčev ambiciozen založniški program

Po uspehu s ponatisom Slave vojvodine Kranjske se je Krajec še bolj zavzeto lotil obsežnega in drznega založniškega programa, s katerim je široko odprl pot knjigi v skoraj vsak slovenski dom in tako gotovo znatno pripomogel k dvigu bralne kulture na Slovenskem. Njegova založniška dejavnost je bila vsekakor največji prispevek slovenstvu. V tem oziru je nanj močno vplival slovenski pripovednik, dramatik in kritik Fran Levstik (1831–1887), ki je v svoji pretirani kritičnosti svojega prijatelja Krajca tudi odvrnil od marsikaterega načrta. Krajec je v začetku osemdesetih let 19. stoletja začel izdajati knjižne zbirke tujih in domačih avtorjev, kot so pravljice Tisoč in ena noč v prevodu Lipeta Haderlapa, v Nemčiji zelo popularne povesti za mladino nemškega pisatelja Krištofa Schmida, ki sta jih

Krajčevo podjetje na današnji Rozmanovi ulici 2 v Novem mestu okoli leta 1890

Janez Krajec: ponatis Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, 1877–1897

prevajala novomeška frančiškana Florentin Hrovat in Hugolin Sattner, ter knjižna zbirka izvirnih slovenskih del in prevodov tujih avtorjev s pomenljivim naslovom Narodna biblioteka. Zbirka je bila prava uspešnica, saj takrat na Slovenskem razen Slovenskih večernic ni bilo podobne knjižne zbirke. Romani in povesti so bili v tistem času zelo priljubljeno branje med ljudmi, zato je Krajčeva Narodna biblioteka pač kmalu dobila konkurenco, nazadnje z zbirkama Slovenska matica in Slovanska knjižnica, in je Krajčev posel začel pojemati. Od 1883 do 1894 je v zbirki Narodna biblioteka izšlo 58 snopičev. Kot prvi v zbirki je izšel ponatis prvega slovenskega pesniškega almanaha Kranjska čbelica, sledila so dela, kot na primer Sienkiewiczev roman Z ognjem in mečem, povesti Andrejčkovega Jožeta (Jožeta Podmiljšaka), Beatin dnevnik Luize Pesjak, kot zadnje delo v zbirki pa Zaroka o polnoči, prvo objavljeno delo Frana Saleškega Finžgarja. Omenjene Krajčeve knjižne zbirke danes sodijo med pomembne knjižne redkosti, kot ohranjeni kompleti težko najdljive. Poleg njih velja omeniti vsaj še nekaj del iz Krajčeve tiskarsko-založniške delavnice. Iz domoznanskega zornega kota ne moremo mimo dela Kranjska mesta, ki je izšlo leta 1885 kot plod sodelovanja med Janezom Krajcem in novomeškim frančiškanom p. Florentinom Hrovatom, nabožne knjige Karmelska bratovščina sv. škapulirja, 1895, avtorja p. Ladislava Hrovata, jezikoslovca, narodnega buditelja in profesorja na frančiškanski gimnaziji v Novem mestu, poznanega z imenom pater Lacko, Nauka, kako zasajati vinograde z ameriškimi trtami, da jih trtna uš ne more uničiti, avtorja Riharda Dolenca, vodje deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu (1891) idr.; kot zadnji knjižni tisk Krajčeve tiskarne, natisnjen 18. maja 1900, pa velja propagandna knjižica o zdravilišču Dolenjske Toplice (tisoč izvodov v slovenskem in tisoč v nemškem jeziku) avtorja Pavla Zhubra pl. Okroga.

Novomeški, delno pa tudi širši slovenski prostor je Krajec seveda pokrival tudi z osnovnimi tiskarskimi storitvami, kot je bilo tiskanje letnih poročil za potrebe šol, uradov, društev, zlasti Sokolskega društva, razglednic, podobic, molitvenikov, stenskih in žepnih koledarjev, vabil in drugih drobnih tiskov, ki so danes nadvse dragocen vir podatkov o tedanjem življenju v Novem mestu in širši okolici.

Janez Krajec – oče dolenjskega časnikarstva

Izjemno delo je Krajec opravil na področju časnikarstva na Dolenjskem. Po njegovi zaslugi je Dolenjska razmeroma zgodaj dobila svoj časnik z naslovom Dolenjske novice. Časnik je izhajal polnih 35 let, od 1. januarja 1885 do 18. decembra 1919. Krajec kot založnik, izdajatelj in urednik ga je zasnoval kot nepolitičen list, ki je beležil kulturne prireditve, razne dogodke, delovanje društev, novogradnje …, skratka, novice iz vsakdanjega življenja Dolenjcev, ki so bile zanimive in aktualne za vsakogar. Krajec si je vseskozi prizadeval za politično neodvisnost časnika, kar mu je, kljub pritiskom, bolj ali manj uspevalo. Ko je Krajec leta 1901 tiskarno zaprl, je izdajanje Dolenjskih novic prevzel njen novi lastnik, s prenehanjem izhajanja časnika leta 1919 pa je v beleženju življenja ljudi in dogodkov na Dolenjskem do leta 1950, ko je začel izhajati Dolenjski list, nastala nenadomestljiva vrzel.

J. Krajec nasledniki

Katoliško tiskovno društvo iz Ljubljane je po nakupu Krajčeve tiskarne to zaradi večje prepoznavnosti poimenovalo J. Krajec nasledniki in znatno zmanjšalo svoj tiskarsko založniški program. Predvsem so se kmalu prenehali ukvarjati z izdajanjem knjig, kar je prej ko slej pomenilo životarjenje nekoč velikega podjetja. Leta 1933 je podjetje vnovič dobilo novo ime – Podružnica Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani, med drugo svetovno vojno, januarja 1942, pa je edini še preostali delavec Jože Gajeta delavnico zaprl; ta je ostala nedotaknjena do kapitulacije Italije, ko so jo prevzeli partizani in kmalu preselili v Kočevski rog. Žal se večina opreme Krajčeve tiskarne ni ohranila, kar pa na srečo ne velja za oba tiskalna stroja. Hvalevredno je, da so Krajčevi nasledniki, tj. Katoliško tiskovno društvo iz Ljubljane, leta 1912 izdali obsežno brošuro s skoraj vsemi tiskarskimi črkami, okraski in simboli še iz Krajčevega obdobja. Tako lahko danes njihove odtise občudujemo vsaj na papirju. Stavba nekdanje Krajčeve tiskarne v mestnem jedru Novega mesta je danes obnovljena in v zasebni lasti. Velikemu mojstru črne umetnosti pa Novo mesto nedvomno dolguje spominsko obeležje s sporočilom, da je tu delovala v slovenskem merilu zelo pomembna tiskarna in založba, ki je, ne nazadnje, proslavila tudi ime našega mesta.

Janez Krajec – narodni buditelj in družbeno dejaven Novomeščan

Krajčevo delovanje v Novem mestu je bilo seveda v tesni zvezi z njegovo narodno zavednostjo. Kot vemo, je imel velik vpliv nanj zlasti Fran Levstik, ki ga je Krajec poznal še iz otroških let, saj je Levstik kot dijak stanoval pri Krajčevih v Ljubljani. Kljub razliki v letih sta vse do Levstikove smrti ohranila tesne prijateljske stike, o čemer pričajo tudi Levstikova pisma in predmeti, ohranjeni v Krajčevi zapuščini. Na Levstikovo prigovarjanje je Krajec tudi opustil ponemčeno obliko svojega priimka Kreuz in začel od leta 1869 dosledno uporabljati slovensko obliko Krajec. Ob svojem prijatelju Franu Levstiku se je torej Krajec razvil v velikega slovenskega rodoljuba, ki je po preselitvi iz Ljubljane tudi v Novem mestu postal eden izmed stebrov slovenskega narodnega gibanja. Na njegovo pobudo je bila ustanovljena podružnica sokolskega društva v Novem mestu. Bil je tudi aktiven podporni član Narodne čitalnice v Novem mestu, Družbe sv. Cirila in Metoda ter Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov. Novomeškim društvom je pomagal tudi tako, da je zanje brezplačno tiskal vabila, letake, plakate in drugo. Zasluge ima pri zidavi Narodnega doma v Novem mestu, prvega narodnega doma na Slovenskem. Bil je med ustanovitelji delniške družbe Prvi narodni dom na Slovenskem, pri kateri so s prodajo delnic zbirali manjkajoča finančna sredstva za dokončanje Narodnega

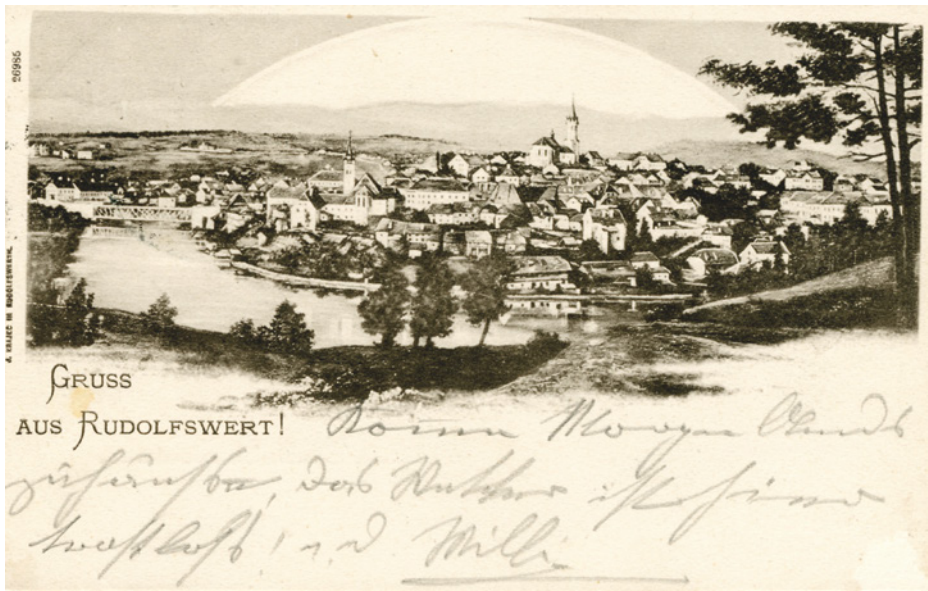

Razglednica Novega mesta, ki jo je založil in natisnil Janez Krajec ter je bila odposlana leta 1900.

Krajčevo posestvo s pripadajočimi objekti in grad Grm v ozadju

doma. Z delom v Mestni hranilnici je Krajec začel že kmalu po njeni ustanovitvi leta 1894, še posebej zavzeto pa po prodaji podjetja leta 1901 ter v njej aktivno deloval do leta 1914. Kot slovenski narodnjak je lahko zares veliko storil, kajti hranilnice so tedaj odigrale pomembno vlogo pri zmanjševanju tujega narodnostnega in gospodarskega zatiranja, se borile za neodvisnost od tujega kapitala ter nudile oporo malemu človeku v bivanjski stiski.

Janez Krajec in kulturna dediščina Novega mesta

Njegova naklonjenost domači zemlji, jeziku in ljudem se je odražala na vseh področjih njegovega delovanja in nič nenavadnega torej ni, da je pokazal izredno skrb za kulturno dediščino Novega mesta. Med letoma 1894 in 1895 je kupil posestvo na Grmu v Novem mestu, kjer si je v zadnjih letih svojega življenja uredil družinski dom. Stavbna zapuščina Janeza Krajca na Grmu obsega tri stavbe. Kapelo božjega groba, poznano tudi kot Mordaxova kapela, je Krajec pridobil z nakupom parcele in jo obnovil, leseno jarmeřsko chalupo, v kateri je živel, je z razstave v Pragi prenesel leta 1897 ali 1898, stanovanjsko hišo Trdinova ulica 25 pa je pozidal po načrtih stavbenika Giuseppa Oliva v prvih letih 20. stoletja.

Zbiral je sakralne in druge predmete, slike in drugo ter tako rešil pred propadom marsikaj, s čimer se danes ponaša Novo mesto. Na tem mestu naj omenimo vsaj zapuščino novomeških slikarjev bratov Franca Ksaverja in Otona Skole, ki je tako našla svoje končno domovanje v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto in v Dolenjskem muzeju. Tudi v tem oziru je torej ogromno storil za Novo mesto, kamor je pravzaprav prišel bolj po spletu okoliščin, a v tem okolju pognal globoke korenine.

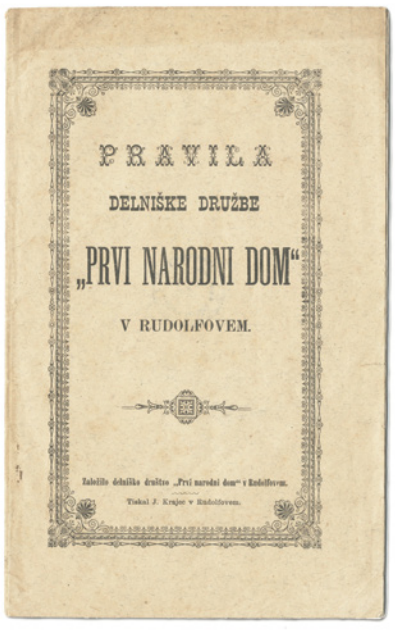
PRAVILA
DELNIŠKE DRUŽBE
„PRVI NARODNI DOM"
V RUDOLFOVEM.

Pravila Delniške družbe Prvi narodni dom v Rudolfovem, natisnjena v Krajčevi tiskarni leta 1885.

Novomeška zgodba o uspehu

Danes je ime enega pomembnejših slovenskih tiskarjev, založnikov, kulturnikov in javnih družbenih delavcev s konca 19. in začetka 20. stoletja malodane pozabljeno. Morda temu botruje tudi dejstvo, da pač ni živel in delal v Ljubljani. Njegovo delovanje v Novem mestu pa lahko označimo kot pravo novomeško zgodbo o uspehu. Novo mesto je bilo v času njegovega prihoda leta 1876 majhno podeželsko mestece z zelo skromnimi potrebami po tiskarsko-založniških izdelkih, saj odjemalcev tovrstnih potreb razen gimnazije, okrožnega sodišča in nekaj uradov praktično ni bilo. Vendar je Krajec s svojim drznim, a dobro premišljenim založniškim programom, na čelu s ponatisom Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, v danem trenutku uspel in ime Novega mesta ponesel širom dežele in prek njenih meja. Majhnemu Novemu mestu, v katerega je toliko vložil in verjel v njegov razvoj in napredek, je zapustil neprecenljivo dediščino – seveda ne le v izjemnih knjižnih delih in bogati zapuščini; bil je namreč velik borec za slovenstvo in eden glavnih nosilcev bogate novomeške tiskarske in založniške tradicije, ki še danes živi in pomembno presega lokalni prostor.

List na ogled.

1. štev. V Novem mestu 1. januvarja. 1885.

Dolenjske Novice.

Izhajajo 1. in 15. vsacega meseca. Cena jim je za celo leto 1 gld., za pol leta 50 kr. — Naročnino in dopise sprejema **J. Krajec v Novem mestu.**

Kdor želi kako oznanilo v „Dolenjske Novice" natisniti dati, plača za vsako vrsto z navadnimi črkami 8 kr. za enkrat, dvakrat 12 kr., trikrat 15 kr.

Kaj je novega v Novem mestu?

Najnovejše je to, da so začele izhajati tu za Dolenjce „Dolenjske Novice", ki bodo prišle vsakih štirnajst dni enkrat na svetlo. To bode gotovo Dolenjcem po volji, da bodo imeli tudi svoj časnik, ki jim bode prinašal vselej vse polno novic, od blizo in daleč, vesele in žalostne dogodke, pa tudi vse polno lepih naukov, vmes pa kako smešnico in kratkočasnico. Pa kaj ga bomo sami hvalili! Naj ga vsak, komur pride ta časnik v roke, prebere, pa se bode koj prepričal, ali je vreden jeden goldinar na leto ali ne. Kdor hoče torej „Dolenjske novice" celo leto prejemati, naj kar gre na bližnjo pošto, pa naj plača 1 gld., ali pa naj se oglasi pri svojem g. duhovniku, učitelju, županu ali katerem drugem človeku, ki zna pisati, pa mu bode v Novomesto tiskarju J. Krajecu odposlal 1 gold. naročnine za naš list. Pa tudi samo 50 kr. se sprejme za pol leta.

Najboljši nauki za kmeta.

„Dolenjske novice" so namenjene v prvi vrsti našim kmetom, katerim hočemo dajati v njih tudi najboljše nauke, katere le vemo. — S čim hočemo danes začeti? Z najboljšim! Kaj je pač to? Nič novega — pa vendar moramo povedati, ker smo Vaši prijatelji. Mi Vam, ljubi kmetje, rečemo: Moli in delaj! Če rečemo, „moli", ne mislimo, da bi moral vedno v cerkvi čepeti; tega ne, kmet nima toliko časa. Ali mesto v krčmo hoditi ob nedeljah in praznikih, idi raje Ti in Tvoja družina v cerkev; namesto preklinjati, spomni se rajše Boga! Videl bodeš, da ti bode Bog dal potem večjo srečo. Ali tudi delati moraš. „Brez truda ni kruha", je že star in resničen pregovor. Kranjci pravijo: „Brez muje se še čevelj ne obuje." Le delo, pridno delo daje človeku užitek in dobiček, pa tudi le delo človeka časti; le pošteno delo je slehernemu v čast, le pošteno delo človeka dolgo redi in na svetu neomadežvanega ohrani. To je zlati nauk, ki vsacemu velja. Torej: Moli in delaj! Pa še nekaj: Tudi uči se! Bodisi mlad ali star, uči se! Dandanes je svet prekanjen. Zabitega človeka ljudje hitro opeharijo. Zavoljo tega Ti svetujemo: Poslušaj pametne ljudi, prebiraj bukve in časopise, napreduj v vseh rečeh. Svet se je dandanašnji tako spremenil, da se mora tudi kmet učiti. Zavoljo tega Vam tisti prav ne svetujejo, ki Vam edino le delo privoščijo. Torej moliti pobožno, delati pridno in učiti se bistro.

Trtna uš na Dolenjskem.

Veliko let se je že govorilo o trtni uši, vendar dolenjski vinorejci nismo hoteli dosti vedeti, da utegne tudi našim vinogradom škodovati ta drobna živalica, katero s prostimi očmi še videti ne moremo. Trtno uš so namreč našli lani v vinogradih Velike doline in v fari sv. Križa pri Kostanjevici. in še celó v imenitnih vinogradih v Gadovi peči. Vpraša se, ali se je mogoče tej škodljivki ubraniti? Ali se dá pregnati? Kako je mogoče, od trtne uši poškodovane vinograde popraviti ali nadomestiti? Samo na poslednje vprašanje je mogoče dati tolažilen odgovor, ker zatreti trtne uši skoro ni mogoče. Kedar se je ta mrčes v vinogradu vgnezdil, treba je trte poruvati in sežgati in vinograd z nova zasaditi — in sicer z amerikanskimi trtami. Teh se namreč uš ne loti. Ker pa amerikanske trte ne dajejo dobrega vina, treba jih je prej z našimi žlahtnimi pocepiti. Tako delajo zdaj Francozi, katerim je trtna uš že eno petino vinogradov uničila, tako delajo Ogri, kateri imajo že v 132 in več občinah to škodljivko. Velika nesreča je ta mrčes za ti najboljši vinski deželi, a ondašni vinorejci se ne dajo plašiti in ne obupajo. Kjer vidijo, da se je trtna uš vgnezdila, pokončajo vinograd, ter ga zasadé z novimi trtami. Amerikanske trte pa preskrbljuje Francozom in Ogrom država. Prvi in drugi imajo veliko vinorejskih šol z velikanskimi trtnicami, v katerih redé in cepijo omenjene trte. Tudi mi Dolenjci bi potrebovali take šole, da bi iz nje brez plačila ali vsaj po jako nizki ceni dobivali novih trt, in pa da bi ona naše dolenjske vinorejce učila tudi umnejše vinoreje.

O trtni uši je razlagal kmetom kaj dobro v šestih krajih krškega okrajnega glavarstva g. Pirc,

Prva številka Dolenjskih novic z dne 1. januarja 1885

Direktor novomeške knjižnice Luka Blažič, podžupan MO Novo mesto Matija Škof, slavnostni govornik dr. Miklavž Komelj in častni občan MO Novo mesto dr. Miha Japelj ob odkritju novega lista Rastoče knjige Novega mesta, ki je ob njeni 10-letnici posvečen novomeškemu tiskarju, založniku in časnikarju Janezu Krajcu, 21. junij 2023 (fotoarhiv KMJ).

Leta 2015 je Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto v sodelovanju drugimi novomeškimi kulturnimi ustanovami in posamezniki pripravila knjigo o njegovem življenju in delu z naslovom Janez Krajec – novomeški mojster črne umetnosti. Leta 2023, ob 180. obletnici Krajčevega rojstva, pa sta bila spominu nanj posvečena nov list na obeležju Rastoče knjige Novega mesta v parku Rastoče knjige ter pregledna ulična razstava o njegovem življenju in delu v središču Novega mesta.

Viri in literatura

Cerinšek, M. Kratek oris razvoja tiskarstva in založništva na Slovenskem in v Novem mestu. Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, september 2020, letn. 31, št. 1, str. 93–102.

Enciklopedija Slovenije: zv. 5: Kari–Krei. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991, str. 360.

Janez Krajec: novomeški mojster črne umetnosti. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, 2015.

Komelj, B. Novomeški tiskar in založnik Janez Krajec. Knjižnica: revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti, 1967, letn. 11, št. 1–4, str. 64–73.

Vse slikovno gradivo hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto v posebnih zbirkah Boga Komelja:

Eva Simič. Foto: Tomaž Levičar, 2018

V SLOVO

Eva Simič
(9. 4. 1935-8. 8. 2023)

Iz Društva Novo mesto sporočamo, da nas je v 89. letu zapustila Eva Simič, ustanovna in častna članica Društva Novo mesto. Bila je prva in dolgoletna tajnica društva, pozneje pa je delovala v upravnem in nadzornem odboru društva. V društvu se je bomo spominjali po večnem nasmehu, neizmernem življenjskem optimizmu, odprtosti do vsega novega in organizacijskih sposobnostih pri usklajevanju društvenih dejavnosti in prirejanju družabnih srečanjih.

Od Eve smo se poslovili v soboto, 12. avgusta 2023, ob 11. uri na pokopališču Srebrniče v Novem mestu.

Žalna seja v spomin na ustanovno in častno članico Društva Novo mesto bo v četrtek, 21. septembra 2023, ob 18. uri v veliki sejni sobi Društva za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto na Novem trgu 9 v Novem mestu (drugo nadstropje, nad poslovalnico Telekoma).

MAGNEZIJ Krka

BODITE
NEUSTAVLJIVI

✓ Magnezij in vitamin B_2 prispevata k **zmanjševanju utrujenosti** in **izčrpanosti**.

✓ Magnezij prispeva tudi k **normalnemu delovanju mišic**.

KRKA

www.magnezijkrka.si

Prehransko dopolnilo ni nadomestilo za uravnoteženo in raznovrstno prehrano. Skrbite za uravnoteženo in raznovrstno prehrano ter zdrav način življenja.

Kaj se dogaja z načrtovano gradnjo 3. razvojne osi skozi Novo mesto?

V začetku letošnjega julija je v medijih odjeknila novica, da je Družba za avtoceste Republike Slovenje (DARS) po dopolnitvi vloge vnovič pridobila gradbeno dovoljenje za gradnjo odseka hitre ceste od novomeškega vzhodnega avtocestnega priključka do priključka za tovarno Revoz pri Osredku. Čaka še na pravnomočnost dovoljenja in bi z gradnjo, vsaj tako načrtuje, začela že v letošnjem oktobru. So njihova pričakovanja realna? Civilna iniciativa, ki je stranka v postopku, je namreč proti gradbenemu dovoljenju sredi avgusta vložila tožbo, zato gradnja še ni dopustna.

Mateja Jaklič

V Objektivu[1] je bil 3. septembra 2022 objavljen intervju s predsednikom uprave DARS-a. Novinar ga je med drugim vprašal, kdaj bo zgrajena tretja razvojna os in predsednik je odgovoril: »Tega še ciganka ne ve.«

Med drugimi ostaja sporna tudi predvidena gradnja štiripasovne hitre tranzitne ceste (1. in 2. etapa od priključka AC NM-vzhod do Osredka – 5,5 km, od tega s potekom 2,5 km skozi urbani del Novega mesta, v nadaljevanju 3os). Upravno sodišče (sodišče) je namreč **v letu 2020** ugodilo več tožbam krajanov KS-Ločna Mačkovec, ker jim Agencija za okolje in takratno ministrstvo za okolje in prostor (ministrstvo) niso dopustili sodelovanja v okoljevarstvenem postopku. DARS je zato po neuspešnih prizadevanjih za pridobitev okoljevarstvenega soglasja za gradnjo 3os **v letu 2020** na podlagi nove gradbene zakonodaje vložil novo vlogo za pridobitev dovoljenja za gradnjo. Ta postopek združuje okoljevarstveni in gradbeni postopek (integralno gradbeno dovoljenje, GD). Zainteresirana javnost se je v bran ohranitvi zdravega življenjskega okolja in dostojnega življenja v domovih združila v Civilno iniciativo 3. razvojna os-jug (CI), ki šteje nekaj manj kot 400 članov, zato da je pridobila pravico do sodelovanja v postopku izdaje GD. **Spomladi 2021** se je predstavnica CI s strokovnima pomočnikoma, prav tako članoma Društva Novo mesto, udeležila obravnave na ministrstvu. Ministrstvo je **jeseni 2021** DARS-u, kljub številnim vsebinskim pripombam na okoljsko in gradbeno dokumentacijo, izdalo GD, ki pa ni postalo pravnomočno, kar bi DARS-u omogočilo začetek gradnje. CI je namreč proti spornemu GD vložila tožbo. Sodišče je po opravljeni obravnavi na sodišču (ki sta se je udeležila predstavnica CI in član CI) **v juniju 2022** tožbi ugodilo, ker DARS ni uspel dokazati, da z gradnjo in uporabo ceste ne bo prekomernih vplivov na okolje in s tem, da ne bo prekomernih vplivov na življenje in zdravje ljudi. GD je sodišče odpravilo (kar pomeni, da ga ni več) in napotilo ministrstvo k vnovičnemu odločanju o dopustnosti predvidene gradnje na podlagi ustreznejše dokumentacije. **Od junija 2022 do aprila 2023** je DARS dopolnjeval dokumentacijo, aprila pa je ministrstvo pozvalo CI, da na dopolnjeno dokumentacijo poda morebitne pripombe. CI je pripombe posredovala konec aprila. K pripombam je priložila tudi strokovno mnenje v zvezi z lokacijo gradnje, ki ga je naročilo Društvo Moje okolje. To društvo je namreč želelo pridobiti odgovor na pomisleke iz sodbe sodišča glede pravilnosti umeščanja 3os v prostor v delu, ki odstopa od izbrane najustreznejše variante iz Študije variant. Pri iskanju izdelovalca mnenja je bilo več zapletov, saj se nihče od kompetentnih izdelovalcev ni želel »zameriti« DARS-u. Kdo je na koncu izdelal mnenje, ki potrjuje nezakonitost državnega prostorskega načrta, ki je podlaga za gradnjo 1. in 2. etapo 3os, ne razkrivamo, saj postopek še ni končan.

> *V letu 2023 so zanimanje za problematiko 3os na našem območju izkazali tudi nekateri mediji.*

V letu 2023 so zanimanje za problematiko 3os na našem območju izkazali tudi nekateri mediji. Npr. raziskovalni novinarji spletnega portala Oštro so februarja 2023 razkrinkali netočno navajanje informacij glede možnosti sprememb že sprejetih državnih prostorskih načrtov, konkretno glede prostorskega načrta, ki je podlaga za gradnjo sporne 3os.[2] Na Oštro so pisali tudi o izjavi zdajšnje ministrice za infrastrukturo Alenke Bratušek, ki je na zaslišanju za ministrico januarja 2023 na 14. seji odbora za infrastrukturo, okolje in prostor članom odbora in javnosti dala lažne informacije. Izjavila je, da je GD za 3os že izdano in da se samo še čaka na pravnomočnost. Nadalje so v reviji Jana[3] predstavili dejavnosti in prizadevanja CI v članku z naslovom *Sedaj živimo v raju, potem bo pekel*. DARS pa je za Dolenjski list[4] **v začetku maja** pojasnil, da so skladno z ugotovitvami upravnega sodišča dopolnili dokumentacijo s pojasnili, ki niso spreminjale projektnih rešitev, da so bila na dopolnjeno dokumentacijo znova pridobljena vsa pozitivna mnenja pristojnih mnenjedajalcev in da zato v kratkem pričakujejo vnovično izdajo gradbenega dovoljenja.

Fotomontaža viadukta na trasi 3. razvojne osi med stanovanjskima naseljema Pod Trško goro in Ločna v Novem mestu. Avtor: Dejan Glavaš Radovanovič.

Gradbeno dovoljenje so v civilni iniciativi prejeli konec julija. **Avgusta so proti** gradbenemu dovoljenju vložili tožbo, s katero želijo doseči:

- ohranitev še dokaj zdravega življenjskega okolja in s tem dostojno življenje v svojih domovih in domovih svojih zanamcev,
- razvoj Novega mesta, ki bi ga predvidena hitra cesta na lokaciji, ki so jo nezakonito vsilili, zavrla in
- boljšo prometno ureditev Novega mesta, saj hitra cesta s potekom skozi urbano naselje Novega mesta brez priključkov na lokalne ceste ne bi rešila zastojev novomeškega prometa.

Civilna iniciativa vztraja na svojih predlogih, za katere meni, da so dobri za Novo mesto (in Belo krajino), in sicer:

- da bi se najprej začel graditi predor skozi Gorjance,
- da naj se sredstva, namenjena za gradnjo 3osi v Novem mestu, preusmerijo na 3. razvojno os za Belo krajino,
- da naj v Novem mestu začno z gradnjo predvidene mestne obvozne ceste (ki bo najprej reševala novomeški promet), sočasno pa
- da se s strokovnimi podlagami in v sodelovanju z javnostjo poišče najustreznejša različica poteka dela 3. razvojne osi (ki bo reševala ves evropski tranzit), ki je v državnem prostorskem načrtu predvidena skozi NM in je sporna.

Vse informacije in članki so dostopni tudi na spletni strani CI.[5]

1. Priloga časopisa Dnevnik.
2. Uredba o državnem prostorskem načrtu za državno cesto od avtoceste A2 Ljubljana–Obrežje pri Novem mestu do priključka Maline (Uradni list RS, št. 102/12 in 70/17).
3. Jana, št. 20, z dne 16. 5. 2023.
4. https://www.dolenjskilist.si/2023/05/12/275227/novice/bela_krajina/Prikaz_nasprotnih_dejstev_Odprto_pismo_Belokranjcem_o_tretji_razvojni_osi/.
5. https://3ros-jug.si/.

OGROŽENA PODOBA DEDIŠČINE

Sončno elektrarno na vsako slovensko streho?

Proizvodnja fotonapetostne opreme je verjetno najhitreje razvijajoča se energijska panoga v Evropi in svetu. Rast proizvodnje je v zadnjih dveh desetletjih res skokovita, tudi do 50 % na leto, s čimer se težko primerja katera koli druga energetska panoga. Z namenom zmanjševanja emisij toplogrednih plinov, povečevanja energetske učinkovitosti in rabe obnovljivih virov je bilo v Sloveniji sprejetih več ukrepov za prehod v t. i. podnebno nevtralno družbo. In ti med drugim vključujejo tudi finančne spodbude, ki jih podpira Evropska unija, za gradnjo fotonapetostnih oz. sončnih elektrarn. Nihče pa se ne sprašuje o negativnih učinkih sončnih elektrarn na podobo kulturne krajine in naselbinske dediščine.

Mitja Simič

Fotomontaža vedute Novega mesta s Kandijskega mosta. Možna podoba mesta ob nadaljevanju zdajšnjega trenda postavljanja sončnih elektrarn brez upoštevanja omejitev. Podoba, kakršne si verjetno ne želimo.

Ne moremo zanikati dejstva, da so ukrepi za zmanjševanje obremenjenosti okolja nujni in da bo treba nekaj spremeniti, sicer bo človeška rasa poleg delov narave in okolja v nekaj desetletjih uničila tudi samo sebe. V tej situaciji smo se sončnih elektrarn oprijeli kot rešitve, kot čistega in trajnega vira, ki naj bi nam dal dovolj energije, da bi sčasoma nehali kuriti organska goriva in z njimi onesnaževati zrak. Gradnja sončnih elektrarn je tako tudi pri nas v porastu in zdi se, da smo priča nekakšnemu trendu, ki bi ga lahko poimenovali »sončno elektrarno na vsako slovensko streho«. Seveda ne moremo dvomiti o smiselnosti izkoriščanja sončne energije. Vendar pa – ali je res te elektrarne treba riniti prav povsod in na vsako streho? Velika razdrobljenost po navadi ni dobra za učinkovitost nekega družbenega sistema, pa naj gre za razpršeno poselitev ali za razdrobljeno proizvodnjo. Kljub temu država še vedno spodbuja tovrstno razdrobljenost in s tem skorajšnji kolaps lokalnega električnega omrežja, ki na take obremenitve ni pripravljeno.

Imeti pomisleke v zvezi s sončnimi elektrarnami izpade z vidika trenutne državne energetske politike kot nekakšno krivoverstvo. Če boste šli na splet in odtipkali »sončna elektrarna«, boste tam našli le hvalo in »snubljenje« k postavitvi takšne elektrarne tudi na vaši strehi. Vendar pa nas izkušnje učijo, da je dobro ohraniti kanček kritične distance do vseh stvari, pa čeprav se zdijo še tako dobre. Vse kaže, da nas je trend gradnje sončnih elektrarn ujel nepripravljene, brez strategije in brez sistemskih prostorskih varovalk, ki bi usmerjale njihovo umeščanje, ter brez jasne rešitve za njihovo razgradnjo.

Če odmislimo vso količino ne ravno nedolžnih odpadlih snovi, ko bodo te elektrarne enkrat odslužile oz. bodo postale tehnološko zastarele, in prepustimo reševanje te problematike višjim institucijam, se lahko na tem mestu posvetimo predvsem njihovemu umeščanju v prostor. Ugotovimo lahko, da je to pri nas odvisno skoraj izključno od interesa zasebnih lastnikov in nikakor ni plod nekega premišljenega sistema na ravni države. In to navkljub dejstvu, da imajo te elektrarne praviloma velik vpliv na podobo prostora in da so nekateri prostorsko manj obremenjujoči posegi bolj nadzorovani (npr. postavitev vrtne ute). Sončne elektrarne v odprti krajini po navadi spreminjajo krajinsko sliko in tradicionalne krajinske vzorce, v naseljih pa spreminjajo prostorsko podobo stavb in naselij ter njihovo prepoznavnost (identiteto). Pogosto jih doživljamo kot prostorsko in vsebinsko motnjo, neskladje s krajino oz. prostorom tako na odprtih površinah kot na stavbah.

Možnost postavitve sončne elektrarne na lokalni ravni je praviloma določena v Občinskem prostorskem načrtu (OPN). Ker so bili ti večinoma pripravljeni, ko pridobivanje sončne energije še ni bilo prepoznano kot pomemben dejavnik pri urejanju prostora, jih v OPN obravnavajo bolj površno ali pa sploh ne. V najboljšem primeru se OPN sklicuje na kulturno dediščino in presojo pristojne službe. V OPN Novo mesto tako piše, da je »izraba sončne energije za proizvodnjo elektrike dopustna na objektih in objektom pripadajočih gradbenih parcelah pod pogojem, da postavitev objektov in naprav ni v neskladju z varstvenimi režimi v prostoru in varstvenimi usmeritvami za ohranjanje varovanih območij narave, kulturne dediščine in prepoznavnosti prostora«. V naseljih, kjer je varstva narave zelo malo ali pa ga skorajda ni, je tako po navadi edino sito, na katerem se zataknejo nekateri potencialni investitorji, varstvo nepremične kulturne dediščine oz. strokovna služba, ki je za to varstvo zadolžena. Pri tem lahko ugotovimo, da sončne elektrarne praviloma vplivajo na varovane lastnosti kulturne dediščine in kulturnih spomenikov, kot so pojavnost, podoba, strešine, kritina, vedute, pogledi itd. Zato je postavljanje teh elektrarn znotraj kulturne dediščine (še posebej znotraj kulturnih spomenikov) že v izhodišču sporno. Če ni eksplicitno zapisano drugače, je postavitev sončnih elektrarn znotraj dediščine načeloma sicer možna, vendar pa se mora izkazati, da ni v nasprotju z varstvenim režimom (kjer se varuje ravno zgoraj naštete varovane lastnosti). To pa je z današnjo tehnološko izvedbo zelo težko doseči.

Varstveni režim za mestno jedro Novega mesta (iz odloka o razglasitvi kulturnih spomenikov v Mestni občini Novo mesto iz leta 2016) med drugim predpisuje »ohranjanje podobe naselja in njegovih delov s prepovedjo nameščanja vseh naprav in inštalacij na vse vizualno izpostavljene dele fasad in strešin«. Če torej opazite vidno izpostavljeno sončno elektrarno v starem mestnem jedru Novega mesta (jih je že nekaj), je jasno, da takšen poseg ni v skladu z varstvenim režimom, da nima kulturnovarstvenega soglasja, da je posredno tudi v nasprotju z OPN ter da je najverjetneje že sprožen postopek na pristojnem inšpektoratu. Pri tem se seveda poraja vprašanje, kako si lahko ponudniki postavitve sončnih elektrarn (na trgu jih je kar nekaj) privoščijo, da tak poseg izvedejo in tržijo brez ustreznih soglasij in v nasprotju z veljavnim OPN. Očitno se počutijo dovolj močne in politično podprte, da so lahko nad t. i. birokratskimi preprekami.

Mogoče bo podoba na priloženi fotomontaži celo komu všeč, večinoma pa se bomo verjetno strinjali, da to ni Novo mesto, kakršnega si želimo in kakršnega imamo radi. Lahko rečemo, da so lastniki objektov znotraj kulturnega spomenika v neenakopravnem položaju, ker nimajo tako prostih rok pri postavitvi sončnih elektrarne kot drugi. Vendar pa to ni edini primer ko se zaradi ohranitve javnega interesa nekomu nekaj omejuje. Gotovo bi bilo smotrno potencialnim graditeljem sončnih elektrarn znotraj kulturnih spomenikov raje ponuditi ugoden zakup deleža večjih sončnih elektrarn na degradiranih in prostorsko manj občutljivih površinah, kakršne so npr. strehe industrijskih objektov in podobno. In teh je v okolici Novega mesta kar nekaj. Verjetno pa se to brez jasne spodbude z vrha države ne bo zgodilo samo. Omeniti je treba tudi možnosti tehnološkega razvoja, ki bi te elektrarne tako približal videzu tradicionalnih streh, da z normalne razdalje sploh ne bi več opazili razlike. Ampak ob trenutnem velikem povpraševanju po klasičnih panelih proizvajalci niso motivirani k iskanju drugačnih rešitev, pa čeprav v tujini že obstajajo, a so te redke in seveda dražje ter praviloma manj učinkovite.

Se še spomnite, s kakšnim navdušenjem smo se pred dobrimi 20 leti lotili načrtovanja malih hidroelektrarn? Te naj bi zgradili na skoraj vseh slovenskih potokih, ki »nekoristno« tečejo po hribih navzdol. Na srečo je to navdušenje, ki nam bi uničilo cel kup naravno ohranjenih potokov in skazilo njihovo krajinsko podobo, kar na enkrat splahnelo. Veliko je k temu pripomoglo dejstvo, da smo za postavitev verige hidroelektrarn žrtvovali reko Savo. Kaj bo treba žrtvovati, da ohranimo podobo naše krajine in naselij pred iznakaženjem s paneli sončnih elektrarn, pa še ne vemo.

Spoštovane članice in člani Društva Novo mesto, prosimo vas, da nam na naslov **drustvo.novo.mesto@gmail.com** pošljete svoj elektronski naslov, da vas bomo lažje in hitreje obveščali.